

RUDOLF SVOBODA

POČÁTKY
ČESKOBUDĚJOVICKÉ
DIECÉZE

VYŠEHRAD

ERZ

RUDOLF SVOBODA

POČÁTKY
ČESKOBUDĚJOVICKÉ
DIECÉZE

RUDOLF SVOBODA

POČÁTKY
ČESKOBUDĚJOVICKÉ
DIECÉZE

VYŠEHRAĐ

Dobová fotografie použitá na obálce pochází ze sbírek
Státního okresního archivu České Budějovice
Typografie Vladimír Verner
Jazykové úpravy Mgr. Alena Mackerlová
Odpovědný redaktor Filip Outrata
E-knihu vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
v Praze roku 2016 jako svou 1432. publikaci
Vydání v elektronickém formátu první
(podle prvního vydání v tištěné podobě)
Doporučená cena E-knihy 150 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

Kniha je vydána s podporou Biskupství českobudějovického
ve spolupráci s Centrem církevních dějin a dějin teologie Teologické fakulty
Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

Odborní recenzenti:
doc. PhDr. Miroslav Novotný, CSc.
PhDr. Jaroslav Coranič, Ph.D.

Copyright © Rudolf Svoboda, 2014

ISBN 978-80-7429-681-9

Tištěnou knihu si můžete zakoupit na www.ivysehrad.cz

OBSAH

Předmluva	9
ÚVOD	11
DOBA PŘED ZALOŽENÍM ČESKOBUDĚJOVICKÉHO BISKUPSTVÍ 17	
Církevně-politické dění za vlády císařovny Marie Terezie	17
Státní církevní politika za samostatné vlády císaře Josefa II.	25
CÍRKEV NA JIHU ČECH V TEREZIÁNSKÉ A JOSEFINSKÉ DOBĚ 29	
ZALOŽENÍ ČESKOBUDĚJOVICKÉ DIECÉZE 35	
Z dosavadních výzkumů	35
Snahy o zřízení biskupství v minulosti	36
Budoucí českobudějovický biskup a jeho život do roku 1783	38
Jednání o založení biskupství v letech 1783–1785	50
Akt založení biskupství a uvedení Schaaffgotsche do úřadu	67
Epilog procesu založení biskupství v roce 1789	71
ČESKOBUDĚJOVICKÁ DIECÉZE ZA EPISKOPÁTU JANA PROKOPA SCHAAFFGOTSCHÉ 1785–1813 74	
První léta nové diecése 1785–1790	74
Církevní politika v čase nástupců Josefa II. do konce napoleonských válek	85

Dění v diecézi od smrti Josefa II. až do počátku roku 1811	91
Biskupský kněžský seminář.	102
Děni v diecézi ve světle matriky a „diáře“ biskupských prací	120
Obraz diecéze v závěru Schaaffgotschova episkopátu	131
Závěr Schaaffgotschova života a zhodnocení významu jeho episkopátu pro diecézi.	142

NÁSTUP ARNOŠTA KONSTANTINA RŮŽIČKY
NA ČESKOBUDĚJOVICKÝ BISKUPSKÝ STOLEC. 145

Růžičkův život do roku 1813.	145
Proces Růžičkova jmenování do biskupského úřadu	159

DIECÉZE V ČASE EPISKOPÁTU
ARNOŠTA KONSTANTINA RŮŽIČKY 1815–1845 171

Dějinné pozadí Růžičkova episkopátu s důrazem na církevní politiku	171
Církevní správa diecéze	176
Řeholní život	188
Náboženský a společenský život diecéze	192
Oblast školství	211
Diecézní kněžský seminář	216
Růžičkův odkaz	230

ZÁVĚR 235

Seznam pramenů a literatury.	237
Seznam zkratk	253
Výběrový jmenný rejstřík	254
Summary: Early Life of the Diocese of České Budějovice	259
O autorovi	261

PŘEDMLUVA

Váženému čtenáři se dostává do rukou kniha, která je věnována prvním šedesáti letům existence českobudějovické diecéze. Zabývá se především léty 1785–1845, tj. obdobím od papežského rozhodnutí o vzniku nového biskupství až do smrti druhého českobudějovického biskupa Arnošta Konstantina Růžičky.

Toto časové vymezení je do značné míry dáno oblastmi mého badatelského zájmu posledních deseti let, který je spojen se jmény prvního českobudějovického biskupa Jana Prokopa Schaaffgotsche a jeho již zmíněného nástupce Růžičky. Oběma postavám jsem se věnoval v samostatných knihách, které měly pozitivní ohlas u badatelů zabývajících se tématy osvícenství, josefinismu, života aristokracie, vysokých církevních hodnostářů, regionálních historiků, ale třeba i jazykovědců a teologů, na jejichž pole jsem v průběhu svých bádání také vstupoval. Není tajemstvím, že zatímco první kniha je rozšířenou variantou mého doktorského spisu,¹ druhá byla o několik let později přijata jako spis habilitační.² Zvláště při sepisování knihy věnované Růžičkovi jsem přicházel na stále nové poznatky, které se týkaly Schaaffgotschova episkopátu – což se dalo očekávat, protože Růžička byl po dvě desetiletí jedním ze Schaaffgotschových nejbližších spolupracovníků. Vyprávění o životě druhého českobudějovického biskupa se natolik úzce prolínalo se životem prvního, že jsem se jím prakticky nepřestal zabývat. Nové poznatky získané studiem Schaaffgotschovy i Růžičkovy doby i historie – zejména církevní – jižních Čech druhé poloviny osmnáctého a první poloviny devatenáctého století a také odraz obou knih v jiných odborných publikacích

¹ Rudolf SVOBODA, *Jan Prokop Schaaffgotsche. První biskup českobudějovický*, Brno: L. Marek, 2009.

² Rudolf SVOBODA, *Arnošt Konstantin Růžička. Josefinista na českobudějovickém biskupském stolci*, České Budějovice: Jih, 2011.

u mě vyvolávaly pocit nedokončené práce, a proto jsem s radostí reagoval na podnět Biskupství českobudějovického připravit publikaci, která by se věnovala počátkům diecéze.

Východiskem pro mé psaní o diecézi jsou samozřejmě osobnosti obou biskupů, které stály v centru snažení katolické církve na jihu Čech ve vybraném období. Jsem si však velmi dobře vědom toho, že se jedná o dílo mapující rozsáhlou tematiku dějin diecéze pouze dílčím způsobem. Snad však pomůže nejen k odkrytí určitých bílých míst našich jihočeských církevních dějin, ale bude také inspirací pro další badatele, aby se jimi intenzivněji zabývali.

České Budějovice, červen 2014
Rudolf Svoboda

ÚVOD

Prvních šest desetiletí českobudějovické diecéze zatím nenalezlo mnoho odrazů v odborné literatuře – což se naštěstí v posledních letech zásadně mění.

Nejstarší publikaci věnující se našemu tématu sepsal notář a archivář českobudějovického biskupství Johann Trajer. Jeho dílo *Historisch-statistische Beschreibung der Diöcese Budweis* (1862) je kniha relativně stručná a ve svém obsahu ne vždy zcela bezchybná.³ Významnější dílo vzešlo od Trajerova současníka Franze Mardetschlägera ke stému výročí založení biskupství, vydané pod názvem *Kurz gefasste Geschichte des Bistums und der Diöcese Budweis zur Jubiläumsfeier ihres hundertjährigen Bestehens* (1885). Dějiny diecéze a zejména životopisy biskupů jsou zde popsány až do episkopátu čtvrtého českobudějovického biskupa Jana Valeriána Jirsíka.⁴ Na dalších téměř sto let se Mardetschlägerův text stal podkladem pro různá stručná pojednání o diecézi či pro krátké životopisy biskupů, které byly uveřejňovány při různých příležitostech zejména v dobovém tisku nebo v populárně-historických dílech.⁵

³ Johann TRAJER, *Historisch-statistische Beschreibung der Diöcese Budweis*, Budweis: F. Zdarssa, 1862, s. 12–13.

⁴ Franz MARDETSCHLÄGER, *Kurz gefasste Geschichte des Bistums und der Diöcese Budweis zur Jubiläumsfeier ihres hundertjährigen Bestehens*, Budweis: Franz Mardetschläger, 1885, s. 7–16.

⁵ Srov. kupř. *Ku stoleté památce trvání biskupství č. Budějovického*, Tiskem J. Steinbrenera ve Vimbergu, České Budějovice, 1886, uloženo ve Státním okresním archivu (dále jen SOkA) České Budějovice, sign. R 1004, př. č. 14 563; Adolf ŠTVRTNÍK, *Paměti královského a horního města č. Budějovic se zvláštním zřetelem ku vývoji života spolkového v poslednějším třicetiletí a mužů o církev, stát, vlasti neb město zasloužilých, a stavem věci v městě r. 1891*, České Budějovice, 1891. Zajímavé je, že Štvrtník spolupracoval mimo jiné i s Johannem Trajerem.

Viz Willibald LADENBAUER, *Das Soziale Wirken der katholischen Kirche in der Diöcese Budweis (Königreich Böhmen) von Dr. P. Willibald Ladenbauer*, Wien: Commissions-Verlag von Maner a Co., 1899 (= *Das Soziale Wirken der Katholischen Kirche*

Až sto let po Mardetschlägerovi vydal německý historik s českými kořeny Kurt Augustin Huber sérii článků k dvoustému jubileu založení biskupství v odborném historickém časopise *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien* (1985).⁶ Tyto studie byly sepsány za využití archivních materiálů v rakouských a vatikánských archívech, avšak v domácích archívech – z důvodů obtížné přístupnosti v čase komunistické totality – autor příliš nestudoval, což mělo za následek často torzovité a někdy i ne zcela přesné údaje.

Ve stejné době profesor církevních dějin Jaroslav Kadlec vydal u příležitosti téhož výročí také sérii staří, které postupně vyšly jako přílohy ke kněžskému oběžníku (1986).⁷ Po pádu komunistického režimu byly redakčně upraveny a vytištěny v knize *Českokobudějovická diecéze* (1995).⁸

Je vcelku jisté, že Huber a Kadlec spolu byli v kontaktu. Huber v poznámkách k literatuře použité pro sepsání studie *Kirche in Südböhmen – Ein Überblick* děkuje Kadlecovi za poskytnutí rukopisu dosud nepublikované studie *Českokobudějovické biskupství jako plod josefinské církevní politiky. Náboženské církevní poměry v jižních Čechách před založením biskupství*, která se pak pod stejným názvem stala součástí zmíněné knihy *Českokobudějovická diecéze*.⁹ V seznamu literatury na konci druhé kapitoly Kadlecovy knihy, kde se pojednává o založení českokobudějovického biskupství, se zase nacházejí odkazy na všechny Huberovy studie vyšlé v *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien*, které sem ale byly vysoce pravděpodobně doplněny v době její přípravy na vydání.¹⁰

in Oesterreich. Im Auftrage der Leo-Gesellschaft und mit Unterstützung von Mitarbeitern herausgegeben von Prof. Dr. Franz M. Schingler, IX. Band: Diöcese Budweis). Viz dále kupř. *Biskupové od zřízení diecéze*, in: Farní věstník pro Č. Budějovice a okolní osady z 1. září 1935, roč. 5, č. 8–9, s. 115–116 nebo *150 let českokobudějovického biskupství*, Časopis katolického duchovenstva, roč. 1937, č. 2, s. 201.

⁶ Srov. Kurt Augustin HUBER, *Johann Prokop Graf Schaaffgotsche, erster Bischof von Budweis*, in: Kurt Augustin HUBER (ed.), *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien VII, Festschrift zur zweiten Säkularfeier des Bistums Budweis 1785–1985*, Königstein im Taunus: Institut für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien, 1985, s. 56–67; K. A. HUBER, *Die Gründung des Bistums Budweis 1784/85*, tamtéž, s. 37–49; K. A. HUBER, *Der Budweiser bichöfliche Visitationsbericht von 1811*, tamtéž, s. 68–87, zde s. 83; K. A. HUBER, *Kirche in Südböhmen. Ein Überblick*, tamtéž, s. 7–36, zde s. 18.

⁷ Viz přílohy k *Acta curiae* (Oběžník) z roku 1986. Kompletně jsou dostupné v regionálním oddělení Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích.

⁸ Jaroslav KADLEC, *Českokobudějovická diecéze*, České Budějovice: Sdružení Jana Nepomuka Neumana – Setkání, 1995, s. 27–28.

⁹ Srov. K. A. HUBER, *Kirche in Südböhmen*, s. 30.

¹⁰ Srov. J. KADLEC, *Českokobudějovická diecéze*, s. 24.

V samotném Kadlecově díle není znatelné, že by výsledky Huberových výzkumů využíval.

Ještě ve stručnější podobě se dějinami českobudějovické diecéze, respektive biskupství a prvních českobudějovických biskupů, zabýval Kadlec ve svých příspěvcích do *Encyklopedie Českých Budějovic*.¹¹

O Kadlecových textech je možné říci, že jsou značně obsahově závislé na Mardetschlägerově knize. Na rozdíl od Hubera přebíral Kadlec v ní obsažené informace méně kriticky. Celkově lze říci, že neusiloval o hlubší průnik do tématu a jen minimálně vycházel z pramenného výzkumu. Ovšem je třeba také poznamenat, že Kadlec psal o českobudějovické diecézi spíše popularizujícím způsobem a v době komunistické totality.

Stručný přehled dějin českobudějovické diecéze je možné nalézt ještě v knize Jaroslava V. Polce *Stručný přehled dějin českých a moravských diecézí po třicetileté válce* (1995).¹² Jiné publikace z konce dvacátého a z počátku našeho století se věnovaly převážně osobnostem prvních dvou biskupů,¹³ popřípadě pojednávaly dílčím způsobem o českobudějovické diecézi ve sledovaném období v kontextu dějin města Českých Budějovic,¹⁴

¹¹ *Encyklopedie Českých Budějovic* (dále jen EČB), České Budějovice: Statutární město České Budějovice – Nebe, 2. vydání, 2006. Podotýkáme, že v této knize budeme používat výhradně druhé vydání, pouze ve výslovně uvedených případech vydání první z roku 1998.

¹² Jaroslav V. POLCE, *Stručný přehled dějin českých a moravských diecézí po třicetileté válce*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, 1995, zde zejména s. 66–74. Vydána pro vnitřní potřebu KTF UK ve spolupráci s Křesťanskou akademií v Římě.

¹³ Aleš ZELENKA, *Die Wappen der böhmischen und mährischen Bischöfe*, Regensburg: Beheim Verlag, 1979, s. 166–168; Milan M. BUBEN, *Encyklopedie českých a moravských sidelních biskupů*, Praha: Logic, 2000, s. 281–282, 292–295; Arkadiusz KUZIO-PODRUCKI, *Schaffgotschowie. Zmienne losy śląskiej arystokracji*, Bytom: Oficyna MONOS – Krzysztof Kudlek, 2007, s. 107–109. Německy vyšlo o dva roky později. Viz Arkadiusz KUZIO-PODRUCKI, *Das Haus Schaffgotsch. Das wechselvolle Schicksal einer schlesischen Adeldynastie*, Tarnowskie Góry, 2009; Joachim BAHLCKE, *Geistliche Karrieren der Schaffgotsch. Aufstiegsstrategien und Karrierewege in der hierarchia catholica vom 17. bis zum 19. Jahrhundert*, in: Joachim BAHLCKE – Ulrich SCHMILEWSKI – Thomas WÜNSCH (Eds.), *Das Haus Schaffgotsch. Konfession, Politik und Gedächtnis eines schlesischen Adelsgeschlechts vom Mittelalter bis zum Moderne*, Würzburg: Bergstadtverlag Wilhelm Gottlieb Korn GmbH, 2010, s. 206–207; Rudolf SVOBODA, *Pastores boni?*, in: *Osvícenství a katolická církev. Sborník příspěvků z vědecké konference konané na Teologické fakultě Jihočeské univerzity 23. února 2005*, Rudolf SVOBODA – Martin WEIS – Peter ZUBKO (eds.), České Budějovice: Teologická fakulta JU, 2005, s. 22–43. Další studie R. Svobody k tématu prvních dvou českobudějovických biskupů viz *Seznam pramenů a literatury*.

¹⁴ Karel PLETZER, *České Budějovice. Královské město na jihu Čech*, České Budějovice: Jihočeské nakladatelství Růže, 1991.

dějiny školství veřejného i církevního školství,¹⁵ výzkumu církevní správy v Čechách,¹⁶ zkoumání biskupské knihovny,¹⁷ působení církevních řádů¹⁸ či studia teologie.¹⁹

¹⁵ Martina BLIŽŇÁKOVÁ, *Českobudějovické filosofické lyceum v letech 1803–1848*, Jihočeský sborník historický (JSH), 71/2000–2001, s. 52–56; Martina BLIŽŇÁKOVÁ, *Filosofické lyceum v Českých Budějovicích 1803–1848*, České Budějovice, 2000, diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Historický ústav. Vedoucí práce Miroslav NOVOTNÝ; Miroslav NOVOTNÝ a kol., *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*, České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006; Miroslav NOVOTNÝ, *Českobudějovická diecéze v kontextu proměn církevní správy v českých zemích v 18.–20. století*, in: *Vývoj církevní správy na Moravě* (= XXVII. Mikulovské symposium 2002), Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2003, s. 169–180; Miroslav NOVOTNÝ, Antonín Jaroslav Puchmajer a jižní Čechy, in: Jaroslav VYČICHLO – Viktor VÍKTORA (eds.), *Naše heslo jeden jazyk buď*, sv. 1, Plzeň – Radnice: Studijní a vědecká knihovna plzeňského kraje – Spolek divadelních ochotníků v Radnici, 2001, s. 117–125; Miroslav NOVOTNÝ, *Českobudějovické piaristické gymnázium a utváření vrstvy moderní inteligence na jihu Čech (1762–1848)*, in: *Město a intelektuálové od středověku do roku 1848*, Documenta Pragensia 27, 2008, s. 935–955; Miroslav NOVOTNÝ, *Školství na jihu Čech v době Josefa Vlastimila Kamarýta*, in: František KREJČA – Jan PODLEŠÁK, *Josef Vlastimil Kamarýt. Život – dílo – doba*, České Budějovice – Velešín, 2008, s. 41–57; Miroslav NOVOTNÝ, *Výchova a vzdělávání kněží v diecézních seminářích v Čechách ve druhé polovině 18. a v první polovině 19. století*, Historie – Otázky – Problémy 2/2009, Praha: FF UK, 2009, s. 119–132; Miroslav NOVOTNÝ, *Výchova diecézního kléru v českých zemích v letech 1848–1918. Na příkladu českobudějovického teologického institutu a biskupského semináře*, in: P. MAČALA – P. MAREK – J. HANUŠ, *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*, Brno: CDK, 2010, s. 105–120; Tomáš VEBER, *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803–1850*, České Budějovice, 2003, diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Historický ústav, vedoucí práce M. Novotný; Tomáš VEBER, *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1850–1885*, České Budějovice, 2004, diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta, Katedra církevních dějin a patristiky, vedoucí práce M. Weis; Tomáš VEBER, *Dvě století dějin českobudějovického kněžského semináře (1803–1950) aneb Působení českých, rakouských a německých kněží z jihu Čech v Evropě i v zámoří*, České Budějovice: Nakladatelství Růže s. r. o., 2013.

¹⁶ Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989.

¹⁷ Jindřich ŠPINAR, *Biskupská knihovna českobudějovická*, JSH 79/2010, s. 180–220; Jindřich ŠPINAR, *Morauské kořeny knihovny v Českých Budějovicích*, in: Rostislav KRUCÍNSKÝ (ed.), *Problematika historických a vzácných knižních fondů 2011, Sborník z 20. odborné konference Olomouc, 20.–21. září 2011*, Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2012, s. 185–198; Klára VYKYPĚLOVÁ, *Jan Prokop Schaaßfgotsche a jeho knihovna*, In: *Evropské cesty románských knih v 16.–18. století* (= Opera romanica 13), Martin: Slovenská národná knižnica, 2012, s. 203–212; Václav BOK, *Literatur der deutschen Aufklärung in den Buchbeständen der budweiser bischö-*

Z doby vcelku nedávné je pak potřeba jednoznačně pozitivně vyzdvihnout rozsáhlou německy psanou publikaci Lenky Martínkové věnovanou chodu diecéze jako instituce v letech 1785–1813, tj. za episkopátu prvního českobudějovického biskupa.²⁰

Tato kniha je postavena zejména na výzkumu pramenů. Z domácích archivů bylo čerpáno především v Biskupském archivu českobudějovického biskupství nacházejícím se ve Státním oblastním archivu v Třeboni. Další materiály se nalézají v Archivu pražského arcibiskupství uloženém v Národním archivu v Praze, ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích, ve Státním okresním archivu v Hradci Králové a v Diecézním archivu Biskupství brněnského. Ze zahraničních archivů byl proveden výzkum v *Archivio Segreto Vaticano*,²¹ v *Österreichisches*

flichen Bibliothek (= K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven), Opera romanica 4, České Budějovice, 2003, s. 393–400.

¹⁸ Martina KOPEČNÁ, *Piaristické gymnázium v Českých Budějovicích v letech 1800–1848*, České Budějovice, 2003, diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Historický ústav, vedoucí práce M. Novotný.

¹⁹ Karel SKALICKÝ, *Tradice teologického studia v Českých Budějovicích*, in: Tomáš MACHULA (ed.), *Deset let Teologické fakulty Jihočeské univerzity*, České Budějovice: Teologická fakulta JU, 2001, s. 83–96; Martin WEIS, *Českobudějovická teologická studia v minulosti a současnosti*, in: T. MACHULA (ed.), *Deset let teologické fakulty*, s. 105–113.

²⁰ Lenka MARTÍNKOVÁ, *Die Diözese Budweis 1785–1813, Ein Beitrag zu Organisation, Verwaltung, Schriftgut und Geistlichkeit der Diözese in josephinischer Zeit*, Pelhřimov: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta – Nová tiskárna Pelhřimov s. r. o., Pelhřimov, 2011. Srov. také studii Lenka MARTÍNKOVÁ, *Církevní archivnictví na území Českobudějovické diecéze po roce 1785, se stručnou retrospektivou předchozího stavu*, Archivní časopis, č. 2, roč. 62, 2012, s. 117–165.

²¹ Viz *Archivio Segreto Vaticano* (dále jen ASV), *Archivium Consistorialis* (dále jen AC), *Acta Congregationis Consistorialis 1785, Pars I, 1785 Budvicen. Erectionis in Episcopalium*, fol. 273–297; ASV, AC, *Processus Consistorialis – Processus Inquisitionis super statu Ecclesiae Budvicen. Nunc primum auctoritate Apostolica in Cathedrali erigendae, et super qualitatibus Rmi. Dni. Joannis Procopii Comitiss de Schafgotsch Metropolitanae Ecclesiae Olomucen. Canonici a Episcopatum Budvicen. Dicta auctoritate promovendi 1785*, fol. 137–183; ASV, AC, *Processus Consistorialis – Processus Inquisitionis super Qualitatibus Rmi Dni Ernesti Ruziczka Cathedralis Ecclesiae Budvicensis Vicarii Generalis et Officialis ab Augustissimo Austriae Imperatore Francisco I Hungariae Apostolico, ac Bohemiae Rege ad Episcopatum Budvicensem Nominati, ac Promovendi et super Statu Ecclesiae Cathedralis Budvicensis Anno 1815*, fol. 92–116; ASV, AC, *Processus Consistorialis – Processus Inquisitionis super qualitatibus Rimi. Dni. Josephi Andreae Lindauer S. M. Ecclesiae Pragensi Canonici ad Episcopalem Sedem Budvicensem Nominati et Promovendi nec non super statu ecclesiae Budvicensis. Mense octobri ann Dni 1845*. ASV, *Archivium*

Staatsarchiv Wien, konkrétně v *Haus-, Hof- a Staatsarchiv* a v *Allgemeines Verwaltungs-, Finanz- und Hofkammerarchiv*,²² a také v *Oberösterreichisches Landesarchiv Linz*, jehož součástí je *Diözesanarchiv Linz*.

V této knize je použito samozřejmě množství vydaných a nevydaných pramenů uložených v dalších archívech a knihovnách, které v tomto úvodu výslovně nezmiňujeme.²³

K samotným archivním materiálům, které se k tématu knihy dochovaly, můžeme poznamenat, že jsou různé povahy a mají různou výpovědní hodnotu. Tato různost byla brána v úvahu při jejich kritice a interpretaci.

Jednotlivé kapitoly této knihy jsou řazeny chronologicky s vnitřním, převážně tematickým členěním. Autorovi nejde o představení prvního více než půlstoletí existence diecéze pouze v úzkém kontextu jižních Čech. Budou brány v úvahu i kontexty další: Samotné zakládání diecéze bylo součástí procesů úzce souvisejících s církevně-politickým děním v habsburské monarchii za osvícensko-absolutistické vlády panovníků Marie Terezie a Josefa II. Za vlády jejich nástupců se samozřejmě vyvíjela i církevně-politická situace, která měla vliv na život církve v monarchii jako takové, a tím pádem i na nově vzniklou diecézi. Českobudějovická diecéze samozřejmě nezůstala stranou ani velkých evropských událostí, zejména těch spojených s válkami vyvolanými revolucí ve Francii, po níž následovala napoleonská tažení i klidnější desetiletí po vídeňském kongresu.

Consistorialis, Processus Consistoriales, Budvicen, An. 1845, vol. 248, fol. 61–92; Congregazione del Consilio, Relationes Dioecesium (fine sec. XVI – 1890 circa), Budvicen., Ceske Budejovice – Budweis (Bohemia), sign. 153; ASV, Congregazione del Concilio, Relationes Dioecesium, fasc. 445. (Lvov).

²² Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- a Staatsarchiv (dále jen HHSA) a Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungs-, Finanz- und Hofkammerarchiv (dále jen AVFHA). Viz *Seznam pramenů a literatury*.

²³ Jejich výčet viz *Seznam pramenů a literatury*.

DOBA PŘED ZALOŽENÍM ČESKOBUDĚJOVICKÉHO BISKUPSTVÍ

Založení českobudějovické diecéze bylo pro církve v tehdejších českých zemích velmi důležitou událostí. V nejšířším měřítku se jednalo o proces, který je provázán s církevně-politickým děním v habsburské monarchii za dlouhé vlády císařovny Marie Terezie (1740–1780) a za vlády jejího syna Josefa II. (1780–1790), do jejíž poloviny zřízení nového biskupství na jihu Čech spadá. Pro lepší uchopení tématu této knihy se proto pokusíme toto dění alespoň ve stručnosti představit.

Církevně-politické dění za vlády císařovny Marie Terezie

Marie Terezie (nar. 1717) byla velmi schopná panovnice, která se ujala vlády v roce 1740. Její otec, císař Karel VI., který neměl mužského potomka, vyhlásil tzv. pragmatickou sankcí z roku 1713 nástupnictví svých dcer. Potřeba uznání tohoto dokumentu se stala velkou zátěží pro habsburskou říši zejména v zahraniční politice. Ačkoli nejmocnější sousedé Francie a Prusko pragmatickou sankci ještě za jeho života uznali, po Karlově smrti se situace změnila. Marie Terezie musela v letech 1740–1748 své země urputně bránit ve válce o rakouské dědictví, když hned na počátku její vlády vyhlásilo své územní nároky hned několik států, z nichž nejmocnější bylo především Prusko, pak Francie, bourbonské Španělsko a Bavorsko. Panovnice sice své dědictví nakonec uhájila, avšak za cenu podstatných ztrát, z nichž nejcitlivější bylo odstoupení větší části Slezska Prusku. Tuto ztrátu se jí nepodařilo zvrátit ani v tzv. sedmileté válce (1756–1763). Ztráta slezských území byla velmi citelná, protože se jednalo o oblasti, které patřily v monarchii mezi hospodářsky nejvyspělejší a zároveň velmi bohaté na obyvatelstvo.

Celkově tak Marie Terezie přišla asi o jednu sedminu rozlohy dědičných zemí.²⁴

Obě války nejen monarchii velmi vyčerpaly, ale odhalily i nepřijemnou pravdu o její všeobecné zaostalosti. Tento fakt byl pro panovnici velkou výzvou pro provedení zásadních reforem snad ve všech oblastech života monarchie.

Velmi zajímavý byl duch prováděných reforem. O vládě Marie Terezie se totiž hovoří jako o tzv. osvícenském absolutismu, tedy panovnickém absolutismu, který byl veden racionálním osvícenským duchem. Osvícenství zapouštělo své kořeny na dvoře habsburských vládců v průběhu osmnáctého století. Vliv tohoto nového „společenského ducha“ lze vysledovat již u Karla VI. U Marie Terezie jsou inspirace některými osvícenskými myšlenkami už zcela zřejmé, a to především v panovnické praxi. Obklopila se lidmi, kteří bývají označováni za hlavní představitele osvícenství v oblasti habsburské říše. Ti měli na panovnici nemalý vliv a uplatňovali jej právě při provádění reforem státu.²⁵ Zejména v osobní zbožnosti však zůstala člověkem ještě silně ovlivněným předcházející dobou baroka. Také styl její vlády by se možná nezměnil směrem k osvícenskému absolutismu, kdyby nebylo tlaku vnějších okolností. Na přední místo Marie Terezie postavila blaho státu, který měl být řízen centralisticky a racionalisticky, a to i za cenu zrušení nebo radikálních změn starších i novějších práv některých národů, stavovských obcí nebo katolické církve v monarchii.²⁶ Reformy, které byly nakonec zaváděny v oblastech státní správy, vojenství, hospodářství, soudnictví, školství a samozřejmě i v církevní oblasti,²⁷ nelze vnímat jako od sebe oddělené, protože probíhaly v rámci jednoho státu a s jedním cílem. Kupř. právě reformy v církevní oblasti nebo změny v církevní politice se často prolínaly s reformami prováděnými v oblasti světské. Obecně lze říci, že hranice mezi světskou a církevní oblastí nebyla v žádném případě jasně patrná. Katolická církev měla v habsburské říši odedávna výsadní postavení, zastávala důležitou roli i v politice a byla

²⁴ Srov. ERICH ZÖLLNER, *Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, 8. vydání, Wien – München: Verlag für Geschichte und Politik, 1990, s. 304–309; JÖRG A. HOENSCH, *Geschichte Böhmens. Von der slavischen Landnahme bis zur Gegenwart*, 3. vydání, München: Beck, 1997, s. 269–273.

²⁵ Viz předmluva Helmuta Reinaltera ke knize Helmut REINALTER (ed.), *Josephinismus als Aufgeklärter Absolutismus*, Wien – Köln – Weimar: Böhlau Verlag, 2008, s. 9.

²⁶ Srov. HERBERT RIESER, *Der Geist des Josephinismus und sein Fortleben. Der Kampf der Kirche um ihre Freiheit*, Wien: Herder Verlag, 1963, s. 21–26.

²⁷ Srov. kupř. KARL VOCELKA, *Geschichte Österreichs. Kultur – Gesellschaft – Politik*, Graz – Wien – Köln: Verlag Studia, 2000, s. 154–166.

její přirozenou součástí. Co znamenaly pro církevní oblast zaváděné reformy, lze lépe pochopit také tehdy, když si uvědomíme, že v čase, kdy se císařovna ujímala vlády, postupně končilo období baroka, které mělo mnoho zejména navenek výrazných rysů, jež se pak v následující době zřetelně proměňovaly.²⁸ V souvislosti s reformami se hovoří o vzniku nového církevně-politického systému, pro který se vžilo ustálené pojmenování josefinismus.²⁹

Bylo by velkým omylem si myslet, že reformy, které stát postupně zaváděl, byly zaměřeny proti náboženství a proti církvi. Samotná Marie Terezie byla velmi zbožná žena. Absolutisticky vládnoucí panovnice neodmítala – stejně jako její nástupci – náboženství a církev. Pravý opak byl pravdou: Náboženství mělo státu poskytovat mravní základ a sloužit lidem. Mělo vstoupit do jeho služeb a stát se nástrojem obecného blaha, které bylo hlavním cílem reforem. Církev byla považována za ochranitelku a hlasatelku náboženství a stát vyvíjel úsilí, aby měl kontrolu nad ní pevně ve svých rukou. Protože barokní církev požadavkům státu nevyhovovala, bylo třeba ji zreformovat.³⁰

Církevní politika jako taková se stala velmi horkou půdou zejména ve vztahu k Římu. Zásahy do církevních záležitostí v monarchii byly ze strany Říma vnímány negativně, ačkoli z právního hlediska bylo vše v pořádku, protože Marie Terezie a po ní i její nástupci uplatňovali při zavádění změn privilegia, která jim byla v minulosti udělena papeži, a reformy probíhaly mnohdy dokonce v souladu s požadavky samotné církve, kupř. s nařízením Tridentského koncilu. Navenek zůstala habsburská říše katolickou zemí. Avšak reformami byl omezován vliv papežské kurie na církev v monarchii. V praxi se církevní záležitosti čím dál tím více dostávaly pod státní dohled.³¹

Samotná Marie Terezie nebyla již od počátku své vlády nakloněna Římu a zásahy do církevní oblasti prováděla absolutisticky ve shodě s přesvědčením svým nebo svých rádců, bez ohledu na nesouhlas papežů.

²⁸ Srov. E. ZÖLLNER, *Geschichte Österreichs*, s. 313–316; J. A. HOENSCH, *Geschichte Böhmens*, s. 275–290; K. VOCELKA, *Geschichte Österreichs*, s. 154–166.

²⁹ Chápání josefinismu v průběhu posledních dvou set let ze strany historiků i teologů a také jeho definici se podrobněji věnuje kapitola v knize R. SVOBODA, *Arnošt Konstantin Růžička. Josefínista na českobudějovickém biskupském stolci*, s. 35–43.

³⁰ Srov. Rudolf LEEB – Maximilian LIEBMANN – Georg SCHEIBELREITER – Peter G. TROPPEL, *Geschichte des Christentums in Österreich. Von der Spätantike bis zur Gegenwart*, Wien: Verlag Carl Ueberreuter, 2003, s. 285–287.

³¹ Srov. Jaroslav KADLEC, *Dějiny katolické církve III*, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, s. 420–422.

Důvodů by se pro to našlo hned několik. Jedním z nich mohla být její výchova. Sama císařovna sice vyrůstala v prostředí tradičního rakouského katolicismu, tzv. *pietas austriaca*, a dlouho se pevně přidržovala některých jeho forem,³² ale již ve svém mládí přišla díky své původně protestantské matce princezně Alžbětě Kristýně Brunšvicko-Wolfenbüttelské a na radu někdejšího nuncia Domenica Passioneiho do styku s jansenistickou literaturou a jansenismem ovlivněnými učiteli.³³ Kupříkladu jejím učitelem dějepisu byl Gottfried von Spannagel. Ačkoli se teologické názory jansenistů v habsburské monarchii příliš neuchytily, velké porozumění zde našla jansenistická zbožnost, jež byla Marii Terezií velmi blízká, a díky tomu neměla mnoho pochopení pro některé barokní projevy zbožnosti. Od šedesátých let, zejména po smrti svého tradičním katolicismem stejně ovlivněného manžela Františka Štěpána (zemř. 1765), se přikláněla k jansenismem inspirované zbožnosti stále více. Kromě toho si velmi vážila děl italského osvícenského myslitele Antonia Lodovica Muratoriho, která vřele doporučovala k četbě svým dětem.³⁴ Do značné míry byl antikuriální postoj mladé panovnice ovlivněn jistě i tím, že se v období války o rakouské dědictví postavil papež Benedikt XIV. na stranu jejích nepřátel. Rakouský antikurialismus pak ještě získal podporu od febroníánských tezí. Kniha Johanna Nikolause Hontheima alias Justina Febronia *De statu ecclesiae et legitima potestate Romani Pontificis*, která se již od roku 1764 nalézala na římském Indexu zakázaných knih, v její monarchii nikdy zakázána nebyla. Febroniovy teze našly spřízněné duše například u státního kancléře Václava Kounice a císařovna lékařře Gerharda van Swietenena.³⁵

Hlavním důvodem pro přijetí osvícenského absolutismu jako stylu vlády a s ním souvisejícího přesvědčení o nutnosti církevních reforem nebyl ani tak antikurialismus, jako spíše již výše zmíněný průběh a výsledek války na počátku její vlády. Vedení války a následné udržování vojska bylo velmi nákladné, peněz byl zoufalý nedostatek, a tak bylo jasné, že

³² Viz Zdeněk R. NEŠPOR, *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*, Ústí nad Labem: Albis international, 2006, s. 91.

³³ Srov. E. ZÖLLNER, *Geschichte Österreichs*, s. 318–319. K jansenismu a jeho vlivu na habsburskou monarchii viz také R. SVOBODA, *Arnošt Konstantín Růžička. Josefínista na českobudějovickém biskupském stolci*, s. 29–32.

³⁴ Srov. Jaroslav KADLEC, *Přehled českých církevních dějin II*, 2. vyd., Praha: Zvon, 1991, s. 152–153; E. ZÖLLNER, *Geschichte Österreichs*, s. 316.

³⁵ Srov. Claude MICHAUD, *Der Josephinismus in der Habsburgermonarchie (1740–1790)*, in: Norbert BROX (ed.), *Die Geschichte des Christentums: Aufklärung, Revolution, Restauration (1750–1830)*, Freiburg im Breisgau – Basel – Wien: Herder, 2000, s. 16–18.

má-li monarchie přežít, musí se snad ve všech oblastech „zracionalizovat“. Církev tedy postihla racionalizační opatření ve prospěch obecného blaha – blaha státu.³⁶

V poslední řadě nelze opomenout ani touhu po reformě církve, kterou lze nalézt u mnohých současníků, jimž ležel její stav na srdci. Často se inspirovali myšlenkami osvícenství i jansenismu. Právě jansenisté a osvícenci měli stejnou touhu po obnovené církvi očištěné od barokních tradic. Obě strany také chtěly omezit moc jezuitů ve státě a v církvi. Samozřejmě i mezi nimi byly jisté názorové rozdíly: Například sympatizanti s umírněným jansenismem uznávali nutnost církevních reforem, ale zároveň odmítali některé radikální reformy, které se jim zdály zacházet v omezení církve státem příliš daleko.³⁷ Jansenismus ovlivnil také okruh osvícensky smýšlejících biskupů, kteří se zasazovali především o reformu výuky a formace budoucích duchovních: Mezi nejvýraznější postavy patřili biskup v Gurku a později v Pasově Josef Maria hrabě Thun, biskup v Seckau a později zároveň i v Pasově Leopold Ernst hrabě Firmian, jeho bratr, lavantský biskup Virgil Maria hrabě Firmian, vídeňský arcibiskup Johann Joseph hrabě Trautson a biskup z Lublaně Karl hrabě Herberstein. Inspirováni zejména dílem lovaňského teologa Johanna Opstraeta *Pastor bonus*, které načrtává ideální obraz duchovního pastýře, snažili se zamezit vlivu jezuitů na dvoře i ve svých diecézích. Se svými duchovními již nadále nemluvili latinsky, ale německy. Bojovali proti pověřčivým tendencím, a dokonce i proti nově zřízenému kultu Srdce Ježíšova. Ve Vídni existovala skupina lidí, která tyto představy přijala a dále prosazovala. Jedním z nich byl vídeňský arcibiskup kardinál Christoph Anton hrabě Migazzi, který založil roku 1758 seminář, v němž byli budoucí duchovní v tomto duchu vychováváni. Na druhou stranu se však právě Migazzi stal významným odpůrcem radikálních církevních reforem. Po celý život byli s jansenismem spojeni kupř. Migazziho spolupracovník Ambros Simon Stock a stejně tak probošt augustiniánského ústavu sv. Doroty a zpovědník císařovny Marie Terezie Ignaz Müller. Gerhard van Swieten, mimo jiné osobní lékař císařovny, sice jansenistou nebyl, avšak díky svým sympatiím pro osvícenství požadoval a podporoval reformy na mnoha rovinách. Jeho nástupce ve funkci osobního lékaře císařovny Anton de Haen byl členem malé utrechtské církve. Jansenismem ovlivněné církevní reformy

³⁶ Srov. J. KADLEC, *Přehled*, s. 153–154.

³⁷ Srov. R. SVOBODA, *Arnošt Konstantin Růžička. Josefinista na českobudějovickém biskupském stolci*, s. 31–33.

měly také podporu některých profesorů teologické a právnické fakulty vídeňské univerzity. Tito tzv. „muži Marie Terezie“ měli jako její rádci velký vliv na císařovnou zahájenou církevní reformu. Změnu v duchovním ovzduší na dvoře Marie Terezie ukazuje i výměna některých jezuitů za jansenisticky orientované kněze. Asi nejvíce viditelná byla výměna části dvorních zpovědníků. Kdysi všemocní jezuité tak ztráceli svůj vliv na „duše“ vladařské rodiny a rovněž na císařovnoino rozhodování.³⁸

První reformní vlna začala roku 1749 zřízením Direktorია pro politickou a finanční správu všech dědičných zemí s oficiálním názvem *Direktorium in publicis et cameralibus*. Do jeho čela byl postaven hrabě Friedrich Wilhelm Haugwitz (1700–1765). Direktorium bylo zodpovědné také za náboženské a církevní záležitosti. Vyvinulo snahy omezit pravomoci představených řeholních domů sídlících mimo habsburskou monarchii, důsledně podřídit papežské dokumenty souhlasu státu uplatňováním zásady *placetum regium*, zdanit církevní úřady, omezit církevní právo azylu a zredukovat církevní svátky. Kromě toho měl být zvýšen věk kandidátů pro vstup do řeholního domu a omezena suma peněz, kterou doposud kandidáti museli při svém vstupu do řeholního domu složit. Václav Kounic (1711–1794), jenž se roku 1753 stal státním kancléřem, tyto snahy dále podporoval. Po vyčerpávající sedmileté válce byly reformy ještě urychleny.³⁹

Zkušební polem radikální reformní politiky se stalo Milánsko, kde změny probíhaly s časovým předstihem, ovšem radikálnější reformy se brzy měly týkat celého státu. V první řadě zde státní kancelář zřídila katastrální úřad, který připravoval a posléze i provedl soupis veškeré půdy a s ním související daňovou reformu. Plánovalo se nařízení všeobecného zdanění, ze kterého neměly být vyňaty ani církevní instituce. Probíhala jednání s Římem, které církevní instituce budou platit plnou, sníženou, či – ve výjimečných případech – žádnou daň. V roce 1763 byl v Milánsku zřízen úřad *Giunta economale* jako nejvyšší úřad pro církevní záležitosti. Podle tajných instrukcí vydaných tímto úřadem v roce 1768 měly být všechny záležitosti, které se přímo netýkaly výkonu služby kněží, podřízeny pravomoci vládcce. Duchovenstvo se mělo zabývat pouze hlásáním křesťanské víry, slavením mší, udělováním svátostí a vnitřní církevní disciplínou. Ostatní církevní záležitosti měly mít na starosti státní úřady.

³⁸ SROV. C. MICHAUD, *Der Josephinismus*, s. 18–19.

³⁹ Viz H. RIESER, *Der Geist des Josephinismus*, s. 39–42; J. KADLEC, *Dějiny*, s. 422.

Všechny nároky ze strany církve byly odmítnuty, pokud nezískaly souhlas panovníka.⁴⁰ Jakýkoli zakladatelský počín církve vyžadoval státní souhlas. Inkvizice se ukázala být zbytečnou, protože její funkci nahradila státní cenzura. Svůj význam ztrácely také další církevní soudy, smrtí uprázdněná soudní místa již nebyla obsazována. Redukován byl také počet beneficií, naopak se zvýšily příjmy diecézních kněží. Roku 1769 začalo také rušení řeholních domů. Jmění z církevních beneficií byla dělena mezi farnosti. Následujícího roku byla zrušena klášterní vězení.⁴¹

Na radu Gerharda van Swietena iniciovala císařovna proces vyjasnění vztahů mezi státem a církví. Již v roce 1769 byla podle vzoru milánské *Giunta economale* zřízena *Dvorská duchovní komise*, v jejímž čele stanul hrabě Johann Chotek. V tomto grémiu nebyli zastoupeni biskupové. Členy se stali rádcové císařovny Franz Joseph Heinke, Kressel von Qualtenberg a profesor přirozeného práva Karl Anton von Martini, církevní stranu reprezentovali jansenista Ambros Simon von Stock a Johann Peter Simon.

Velkou událostí bylo zrušení jezuitského řádu v roce 1773 papežem Klementem XIV. (1769–1774). V zahraničí již delší dobu docházelo k státním zásahům proti tomuto řádu. Jezuité byli vyhnáni z Francie (1764), z Portugalska a jeho kolonií (1759), ze Španělska a Neapole (1767) a také z Parmy (1768). Zveřejnění papežského rozhodnutí o zrušení řádu nabývalo podle římského práva platnosti až jeho vyhlášením v jednotlivých zemích. To, že bylo papežské breve *Dominus et Redemptor* 2. září 1773 Marií Terezií potvrzeno pro oblast monarchie, bylo důsledkem různých vnějších i vnitřních politických tlaků a událostí. Nejvíce se o zrušení jezuitského řádu zasazovaly bourbonské diplomacie, které vyvíjely tlak na jeho reálné provedení v ostatních evropských zemích. Vnitropoliticky byl tento čin motivován jinak. Státní kancléř Kounic nebyl ani přítelem, ani nepřitelem jezuitů, avšak roku 1768 byl v souvislosti s vyhnáním jezuitů exkomunikován parmský kníže, budoucí švagr Josefa II. a synovec císařovny. Tato akce nezůstala ze strany císařovny bez odpovědi. Byla impulsem pro zvýšení aktivit státu v církevních záležitostech, které mimo jiné vedly k již zmíněnému vzniku Dvorské duchovní komise. Přesto

⁴⁰ Srov. Ferdinand MAAß, *Der Josephinismus, Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760–1790*. 1. díl. *Ursprung und Wesen des Josephinismus 1760–1790* (= Fontes rerum Austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen. Zweite Abteilung. Diplomata et acta. 71. díl), Wien: Verlag Herold, 1951, s. 288nn.

⁴¹ Srov. C. MICHAUD, *Der Josephinismus*, s. 19–20; H. RIESER, *Der Geist des Josephinismus*, s. 30.

ke zrušení řádu dala císařovna souhlas až po dlouhém váhání, pod mezinárodním tlakem a přesvědčena svými blízkými spolupracovníky.⁴²

Zrušení jezuitského řádu urychlilo školské reformy. Roku 1774 byl vyhlášen všeobecný školský řád. Ve stejné době vyvinuli Kounic a Dvorská duchovní komise aktivity zaměřené proti dalším řádům, které urovnaly cestu pro budoucí rozhodnutí císařovna nástupce Josefa II. Ještě dříve, než se Josef II. stal roku 1765 spoluvládce, měl rozpracováno memorandum, které obsahovalo hlavní zásady, jež vydalo *Directorium in publicis et cameralibus* v roce 1752. Podle názoru Josefa II. i Kounice byla řeholní společnost – až na malé výjimky – pouze finanční zátěží pro stát a společnost a řeholníci nic nedělající individua, která již dávno nežijí podle ideálů svých řeholí. Dekretem ze 17. října 1770 byl stanoven věk pro vstup do řeholního domu na dvacet čtyři let. Papež souhlasil s omezením počtu církevních svátků na dvaadvacet, avšak protestoval proti snahám zaměřeným proti řeholním domům. Císařovna se jím nechala přesvědčit, aniž by své rozhodnutí předem konzultovala s kancléřem Kounicem. Roku 1772 nechala vyhlásit, že pro kandidáty na vstup do řeholního domu je pevně stanovená suma patnáct set rýnských, kterou musí při přijetí do řehole zaplatit státu, a zároveň zakázala dary církvi, kromě plateb mší za mrtvé. Patentem z 15. září 1775 bylo omezeno církevní právo azylu.⁴³

K závěru své vlády řešila Marie Terezie ještě otázku toleranční. Od roku 1777 bylo v hradištské oblasti na Moravě „objeveno“ více než deset tisíc tajných protestantů. Státní i církevní úřady o nich samozřejmě věděly, avšak nedocházelo k jejich plošnému pronásledování. O bohoslužby se jim v posledním půl století starali z místa na místo cestující kazatelé. Již roku 1775, za velkého selského povstání, se někteří protestanti otevřeně přihlásili ke své víře. Stát si je nemohl dovolit přesídlit do jiné oblasti monarchie, kde byl již protestantismus tolerován, či je snad vyhnat – i z ekonomických důvodů – za hranice. Použití násilí se zdálo být nesmyslné. Rokem 1778 zahájila císařovna tzv. tichou toleranci. Díky ní mohli protestanti v soukromí praktikovat svoji víru, avšak neměli nadále přistupovat k svátostem v katolické církvi. Byla jim zakázána misie a získávání nových členů. Roku 1780 získali moravští protestanti souhlas ke zřízení

⁴² Srov. J. KADLEC, *Dějiny*, s. 416–418; C. MICHAUD, *Der Josephinismus*, s. 20; H. RIESER, *Der Geist des Josephinismus*, s. 31–33.

⁴³ Srov. Helmüt WITETSCHKE, *Absolutismus und Josephinismus*, in: Ferdinand SEIBT (ed.), *Bohemia sacra. Das Christentum in Böhmen 973–1973*, Düsseldorf: Hanke, 1974, s. 323–329; C. MICHAUD, *Der Josephinismus*, s. 20–21; J. V. POLC, *Stručný přehled*, s. 7–8.

svého kultu. V květnu téhož roku se jich více než čtyři tisíce setkalo v den oslavy císařovniných narozenin a slavilo otevřeně bohoslužbu. Kounic požadoval, aby byl vydán opravdový toleranční patent, avšak císařovna zemřela, aniž by v této otázce učinila rozhodnutí.⁴⁴

Státní církevní politika za samostatné vlády císaře Josefa II.

Josef II. pokračoval v linii nastavené za vlády své matky.⁴⁵ Klonil se k argumentačním formám přirozeného práva, jak se to naučil od svého učitele Christiana Augusta von Becka, žáka Samuela von Pufendorfa.⁴⁶ V souladu s tím byl přesvědčen o vážnosti každého lidského individua, a proto prosazoval stejné právo tolerance pro všechny. Pokoušel se dát politice nové impulsy. Jedním z jeho názorů bylo, že reformním cílům státu by mělo být podřízeno všechno, i konfesní spory. Shodoval se s Kounicem v názoru, že hospodářská síla země je důležitější než náboženské otázky. Oba měli před očima obrovské ekonomické a politické ztráty, které utrpěla Francie roku 1685 odvoláním Nantského ediktu, neboť tehdy zemi opustilo asi čtvrt milionu hugenotů a usadilo se zejména v Prusku, kterému svou prací pomohli k rozkvětu. Přes odpor vídeňského arcibiskupa kardinála Migazziho a papežského nuncia Giuseppe Garampiho vyhlásil Josef II. 13. října 1781 toleranční patent, kterým povolil vyznání augsburské, helvetské a ortodoxní.⁴⁷ Církve hlásící se k těmto konfesím si navíc mohly stavět budovy k bohoslužbám, i když za určitých omezujících podmínek. Patent platil pro rakouské a české země, Bukovinu a Halič. Uhersko obdrželo rozsáhlé náboženské svobody již po míru u Szatmáru roku 1711, a ty platily i pro uniaty v Sedmíhradsku. Rumuni těžili v této oblasti habsburské monarchie již od roku 1758 z tzv. ortodoxní tolerance, která byla vyhlášena v průběhu sedmileté války, aby si Habsburové získali svého ruského spojence. Srbským uprchlíkům, kteří přišli

⁴⁴ Srov. C. MICHAUD, *Der Josephinismus*, s. 21. Viz také J. V. POLC, *Stručný přehled*, s. 6–7; R. LEEB – M. LIEBMANN – G. SCHEIBELREITER – P. G. TROPPER, *Geschichte des Christentums in Österreich*, s. 288–296.

⁴⁵ Srov. E. ZÖLLNER, *Geschichte*, s. 321–327; J. A. HOENSCH, *Geschichte Böhmens*, s. 275–290; Martin WEIS, *Osvícenští panovníci habsbursko-lotrinské dynastie*, in: R. SVOBODA – M. WEIS – P. ZUBKO (eds.), *Osvícenství a katolická církev*, s. 13–19.

⁴⁶ Viz Albrecht BEUTEL, *Kirchengeschichte im Zeitalter der Aufklärung. Ein Kompendium*, Göttingen: Vandenhoeck – Ruprecht, 2009, s. 51.

⁴⁷ Srov. J. V. POLC, *Stručný přehled*, s. 9.

do monarchie na konci sedmnáctého století, byla roku 1690 garantována možnost svobodného výkonu bohoslužby i možnost mít arcibiskupa řeckého ritu. Císařův patent však garantoval kromě svobody vyznání také plná občanská práva pro nekatolíky, kteří od nynějška mohli zastávat veřejné úřady, získávat akademické tituly, kupovat a osidlovat pozemky a také usadit se jako právní zástupce. Nutno však podotknout, že Josefův toleranční patent neměl konstituční charakter. Byl to čin vládcе, který mohl být teoreticky kdykoli odvolán. Kromě toho zůstalo netolerováno ještě mnoho náboženských společenství. V Uhrách byl patent zveřejněn 25. října a dočkal se vřelého souhlasu ze strany protestantů. Katolíci, kteří zde měli většinu, s jeho vyhlášením naopak nesouhlasili. Devatenáct hrabství a mnoho měst žádalo jeho odvolání. Chorvatsko dokonce edikt přímo odmítlo, avšak Josef II. jeho tisk nezastavil.⁴⁸ Od 12. listopadu 1781 byl toleranční patent šířen v rakouském Nizozemí, kde se setkal s ostrým odporem místních biskupů a univerzitních profesorů. Možná právě proto se zde přihlásilo k nekatolickým konfesím jen velmi málo obyvatel.⁴⁹

Roku 1782 byl vydán také edikt týkající se Židů. Za vlády Marie Terezie, která jim nebyla příliš nakloněna, museli snášet její necitlivé zásahy. Josef II. jim však zajistil náboženskou a společenskou toleranci na stejné úrovni, jakou získali nekatoličtí křesťané tolerančním patentem.⁵⁰ Do značné míry bylo toto vyhlášení potřebné, zvláště po tzv. prvním dělení Polska v roce 1772, díky kterému připadla habsburské monarchii území, kde židovské obyvatelstvo tvořilo velmi početnou menšinu. Císař se obával odchodu těchto obyvatel, a tím i oslabení vlastní země, které by bylo v přímém rozporu s tím, oč usiloval. Ostatně podobnou motivaci a důvody měl i pro výše zmíněné vyhlášení tolerance pravosláví.

V roce 1782 přivítala Vídeň papeže Pia VI. (1775–1799), který se osobně pokusil odradit císaře od dalších zásahů do církevní oblasti, avšak bez hmatatelných výsledků. Již v květnu 1782 začala druhá vlna zavírání řeholních domů, která trvala do roku 1784. Jednalo se přitom většinou o kontemplativní řády; řeholní domy, které se věnovaly výchovným či charitativním činnostem, touto vlnou postiženy nebyly. Celkem bylo zavřeno asi sedm set řeholních domů a více než třicet osm tisíc členů řádů obojího pohlaví bylo zproštěno řeholních slibů. Prodej domů a dalších majetků řeholních domů vynesl více než šedesát miliónů rýnských zlatých, které

⁴⁸ Srov. C. MICHAUD, *Der Josephinismus*, s. 21–23; J. KADLEC, *Přehled*, s. 159–165.

⁴⁹ Srov. C. MICHAUD, *Der Josephinismus*, s. 23.

⁵⁰ Srov. E. ZÖLLNER, *Geschichte*, s. 424–325; J. V. POLC, *Stručný přehled*, s. 9.

putovaly do tzv. *náboženského fondu*.⁵¹ Odtud měly být použity většinou k církevně-správním účelům, což se také stalo. Byly zřizovány nové farnosti a otevřeny školy. Každý rok Josefovy vlády bylo zřízeno v průměru padesát nových farností. V letech 1777 až 1791 bylo také založeno dvanáct nových diecézí. Právě zakládání farností a především biskupství je typickou ukázkou panovnického absolutismu. Nízký počet zakládaných diecézí před tímto obdobím nebyl dán nepružností církve či z její strany malou snahou řešit situaci v církevní správě, ale nedostatkem její reálné moci překonat odpor obcí, měst či patronů při samotném zakládání. Zejména Josef II. nedopustil, aby jeho vůle stálo v tomto případě cokoli v cestě.⁵²

Mezi další reformy, které stát v církevní oblasti plánoval, patřilo zlepšení a sjednocení vzdělávání kněží. Kněz měl na jedné straně zcela sloužit duchovnímu vedení svého společenství a vykonávat úkoly spojené s duchovní správou, na druhé straně měl být učitelem a rádcem svých farníků v oblastech hygieny, v hospodářských záležitostech, věnovat se nemocným a chudým a také mít pod dozorem veřejnou morálku. Měl zastávat zároveň role kněze i služebníka státu. Aby bylo tohoto cíle dosaženo, byly výnosem z 30. března 1783 zřízeny tzv. generální semináře. V nich měli být budoucí kněží pět let vzdělávání a další rok se připravovali na kněžskou službu ve své domovské diecézi. Později byla délka studia poněkud zkrácena. Výuka v generálních seminářích neměla být vedena výhradně latinsky. Tyto semináře nebyly rozhodně všeobecně přijímány samotnými biskupy, kteří ztratili dohled nad formací svých budoucích podřízených. Velká nespokojenost se založením generálních seminářů zavládla především v Uhrách a v rakouském Nizozemí.⁵³

Reformní politika vlády Josefa II. byla programově realizována skrze výše zmíněnou Dvorskou duchovní komisi jako přes její centrální nástroj. Narozdíl od své matky postupoval při zavádění církevních reforem daleko systematictěji.⁵⁴ Jeho rozhodnutí bývají hodnocena různě, některá

⁵¹ Kromě reformních cílů byl vždy brán zřetel také na ekonomickou stránku věci. Zrušení nejednou unikly ty kláštery, které byly zadlužené, protože jejich dluhy by přešly na nově vzniklý fond. Příkladem z jihočeského prostředí může být nezrušení zadluženého cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě, a naopak zrušení neunikl dobře hospodařící cisterciácký klášter ve Zlaté Koruně – ačkoli v případě těchto dvou klášterů stály pro a proti zrušení ještě i jiné důvody.

⁵² Srov. H. WITETSCHKE, *Absolutismus*, s. 326; J. KADLEC, *Dějiny*, s. 422–423.

⁵³ Srov. C. MICHAUD, *Der Josephinismus*, s. 23–24; R. LEEB – M. LIEBMAN – G. SCHEIBELREITER – P. G. TROPPEL, *Geschichte des Christentums in Österreich*, s. 296–297.

⁵⁴ Viz H. RIESER, *Der Geist des Josephinismus*, s. 42–48; H. WITETSCHKE, *Absolutismus*, s. 327; J. KADLEC, *Dějiny*, s. 424.

pozitivně, jiná naopak. Avšak jak jsme již naznačili, v případě josefinských reforem se často jedná o „spojené nádoby“. Kupříkladu reforma farního systému, která je historiky hodnocena veskrze pozitivně, byla hrazena především z prostředků tzv. náboženského fondu, který z velké části vznikl ze jmění zrušených řeholních domů, přičemž rušení řeholních domů bývá zejména katolickými historiky chápáno jako újma učiněná církvi. Bez rušení řeholních domů by bylo obtížněji proveditelné i personální zajištění nových duchovních správ. Ze zmíněného náboženského fondu pocházely například také finanční prostředky spojené s hmotným zajištěním duchovních.⁵⁵

⁵⁵ Jaroslav Kadlec, jeden z těch historiků, kteří jinak kritizují josefinskou církevní praxi, hodnotí kupř. právě reformu v oblasti církevní správy takto: „*Stát, který měl vybudovat veřejné blaho, musel být dobře organizován. Měla-li církev státu v tomto úsilí pomáhat, musela být rovněž dobře organizována. Z toho důvodu vytvořil josefinský stát novou diecézní a farní organizaci, jež jako taková znamená mimořádný výkon a zaslouží si i z církevního hlediska pozitivní hodnocení.*“ J. KADLEC, *Československá diecéze*, s. 22. Pozitivně se k témuž vyjadřuje také kupř. J. V. POLC, *Stručný přehled*, s. 9.

CÍRKEV NA JIHU ČECH V TEREZIÁNSKÉ A JOSEFINSKÉ DOBĚ

O stavu římskokatolické církve na jihu Čech v období druhé poloviny osmnáctého století podrobněji pojednávají dva – v této publikaci často zmiňovaní – autoři: Jaroslav Kadlec v první a druhé kapitole své knihy *Českobudějovická diecéze*⁵⁶ a Kurt Augustin Huber ve své studii *Kirche in Südböhmen. Ein Überblick*.⁵⁷ Je třeba připomenout, že texty obou autorů byly psány v polovině osmdesátých let minulého století.⁵⁸

Kadlec vidí situaci na jihu Čech v osmnáctém století velmi pozitivně. Dokládá, že v průběhu tohoto století se drtivá většina obyvatelstva hlásila ke katolickému vyznání a že nešlo pouze o vnějškovou příslušnost, ale o vnitřní přilnutí. Stalo se tak díky horlivému, několik generací trvajícímu působení řeholního a diecézního kléru. Někteří jeho příslušníci, Karel Jugl (zemř. 1764), Jan Florián Hammerschmidt (zemř. 1735), Matouš Krum (zemř. 1733) či Ondřej František De Waldt (zemř. 1752), vynikali jak svou vzdělaností, tak i skvělými kazatelskými dovednostmi. Duchovní život se navenek projevoval náboženskými bratrstvy, literátskými sbory, mariánskými družinami, procesími a poutěmi. Kadlec zdůrazňuje, že právě poutě byly pro barokní dobu charakteristické. V jižních Čechách byly často navštěvovanými poutními místy Kájov, Římov, Klokoty u Tábora, Dobrá Voda u Nových Hradů, Svatý Kámen na Kaplicku, Lomec u Netolic, Sepekov, Podsrp, Klatovy, Tanaberk na Domažlicku, Nicov u Plánice či další místa.⁵⁹ Vysoce pozitivní hodnocení tohoto období dokládá i následující věta: „Vítězství církve projevovaly stavby četných nových kostelů, kaplí, křížových cest, božích muk a soch. Výzdobou vynikaly zejména kostely

⁵⁶ Viz J. KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, s. 5–19, 20–26.

⁵⁷ Viz K. A. HUBER, *Kirche*, s. 7–35.

⁵⁸ O určitou sumariaci získaných poznatků jsme se pokoušeli v knihách R. SVOBODA, *Jan Prokop Schaaßgotsche*, zejména s. 116–120, 151–156; R. SVOBODA, *Arnošt Konstantin Růžička. Josefínista na českobudějovickém biskupském stolci*, s. 78–81.

⁵⁹ Srov. J. KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, s. 17–18.

klášterní a budovy klášterů, v nichž byly nahromaděny velké knihovny a cenné umělecké sbírky.⁶⁰ Barokní doba pro Kadlece v jižních Čechách končí založením českobudějovického biskupství.⁶¹

Huber vychází ve svém pojednání právě z Kadlecovy statě, kterou mu sám autor dal k dispozici a která v té době ještě nevyšla tiskem. Narozdíl od Kadlece mnohem více zdůrazňuje vliv jezuitů na rozvoj barokní kultury v jižních Čechách v průběhu osmnáctého století. Zmiňuje se o častých a účinných kázáních kněží, kteří vynikali svou vzdělaností v mnohých oborech, a také o projevech náboženského života běžných věřících, kteří prý kromě putování na místa v jihočeské oblasti často zavítali i za hranice regionu, kupř. do bavorského Heiligen Blut-Neukirchen. Naopak i věřící odjinud navštěvovali zase poutní místa na jihu Čech.⁶² „*Země byla na konci osmnáctého století poseta barokními kostely a kaplemi.*“⁶³ Na konci osmnáctého století bylo v jižních Čechách 26 mužských a ženských řeholních domů. Jako poslední k nim přibyla roku 1761 kolej piaristů v Českých Budějovicích.⁶⁴

Dá se říci, že jihočeská oblast byla v druhé polovině osmnáctého století silně ovlivněna barokem. Její obyvatelé praktikovali tradiční formy zbožnosti, v nichž byli svými duchovními podporováni.

V první kapitole této knihy byly ukázány konkrétní představy josefinistického státu o reformách v církevní a světské oblasti i jak byly tyto ideje převáděny do praxe. V důsledku vládních rozhodnutí došlo k významným změnám také v jihočeské oblasti. Jednou z nejpodstatnějších změn bylo založení biskupství se sídlem v Českých Budějovicích, ke kterému došlo v průběhu osmdesátých let osmnáctého století a o kterém budeme podrobněji hovořit v následující kapitole.

Chtěli bychom však nyní alespoň ve stručnosti zmínit některé z dalších činů státu, které spatřily světlo světa v době před založením biskupství nebo v jeho průběhu. Máme na mysli reformy v oblasti školství, vyhlášení náboženské tolerance, rušení některých církevních institucí a změny v duchovní správě na úrovni farností. Musíme nutně předeslat, že jednotlivé reformní procesy, které v jižních Čechách probíhaly, nebyly

⁶⁰ Tamtéž, s. 18.

⁶¹ Srov. tamtéž, s. 19.

⁶² Srov. K. A. HUBER, *Kirche*, s. 16.

⁶³ „*Das Land war am Ende des 18. Jahrhunderts übersät mit Barockkirchen und -kapellen.*“ Tamtéž.

⁶⁴ Srov. tamtéž, s. 15.

navzájem izolované: jedna reformní snaha často souvisela s druhou – navazovala na ni, doplňovala ji či ji akcelerovala. Nelze také násilně oddělovat světskou oblast od církevní, protože jak brzy ukážeme, obě se velmi často a velmi silně navzájem prolínaly.⁶⁵

Již za vlády císařovny Marie Terezie došlo na jihu Čech k velkým změnám v oblasti školství, které byly pro celou monarchii intenzivně připravovány již od šedesátých let osmnáctého století. Od konce šedesátých let osmnáctého století zde byla budována síť triviálních škol reprezentujících nejnižší školský stupeň, které byly zakládány na venkově a v menších městech a městečkách. V krajských a dalších větších městech byly zřizovány školy hlavní, v hlavních zemských městech školy normální, které měly také za úkol připravovat učitele pro školy triviální. Dozor nad nejnižším školním stupněm byl vykonáván duchovenstvem, respektive místními faráři.⁶⁶ V průběhu následujících let získala katolická církev vliv i na další stupně školství, ovšem byla to již církev, která prošla josefinskými reformami. Důležitým momentem pro zahájení školských reforem na vyšším stupni bylo již zmiňované zrušení jezuitského řádu v roce 1773. Když došlo dvorními dekrety z 27. května a 20. listopadu 1777 k uzavření jihočeských jezuitských gymnázií s konvikty a semináři v Českém Krumlově a Jindřichově Hradci a ve stejném roce také augustiniánského gymnázia v Domažlicích, byly na jejich místě založeny hlavní školy. Hlavní školy vznikaly později i v dalších jihočeských městech. Gymnázia zůstala v jižních Čechách jen dvě, a to českobudějovické piaristické gymnázium založené v roce 1762 a písecké gymnázium, které vzniklo roku 1778 po přeložení z Klatov a jehož výuku zajišťovali zčásti klatovští exjezuité a dílem písečtí dominikáni. Vyšší školství v jihočeské oblasti vzniklo až díky aktivitě prvního českobudějovického biskupa Jana Prokopa Schaaffgotsche, který v roce 1803 založil v Českých Budějovicích filosofické lyceum a biskupský kněžský seminář.⁶⁷

⁶⁵ Srov. R. SVOBODA, *Jan Prokop Schaaffgotsche*, s. 151–152.

⁶⁶ Srov. J. KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, s. 21; K. A. HUBER, *Kirche*, s. 17.

⁶⁷ Ke školství v době josefinismu a především k rozvoji školství na jihu Čech lze najít souhrnné informace v knize M. NOVOTNÝ a kol., *Dějiny vyššího školství*, s. 61–79. K rozvoji českobudějovického piaristického gymnázia, filosofického lycea a kněžského semináře podrobně viz tamtéž, s. 85–117. K tématu biskupského kněžského semináře se v této knize ještě podrobněji vrátíme.

Pro úplnost je třeba dodat, že do oblastí budoucí českobudějovické diecéze patřily také již zmiňované Klatovy. Zde bylo jezuitské gymnázium s konviktem uzavřeno ve stejnou dobu jako jezuitská gymnázia v Českém Krumlově a v Jindřichově Hradci.

Stejně jako dalších oblastí habsburské monarchie se také jihočeského regionu týkalo vyhlášení náboženské tolerance. Již roku 1777 zavedla císařovna Marie Terezie takzvanou tichou toleranci vůči některým nekatolíkům. Roku 1781 povolil císař Josef II. tolerančním patentem vyznání luterské, kalvínské a pravoslavné. Vyhlášení náboženské tolerance však nemělo v převážně katolických jižních Čechách téměř žádný ohlas. Kurt Augustin Huber spolu s Jaroslavem Kadlecem shodně uvádějí, že v tábořském, prácheňském a budějovickém kraji se k protestantismu dohromady přihlásilo jen asi devět set lidí, přičemž většina z tohoto počtu byla usazena na území, které sousedilo s čáslavským krajem, konkrétně v okolí Pacova.⁶⁸

Další z důležitých reforem, které stát inicioval, bylo vytvoření nové farní organizace. Jak jsme již ukázali v předcházející kapitole, tento čin inicioval sám císař Josef II.⁶⁹ V jižních Čechách probíhal vznik nové farní organizace souběžně s procesem založení českobudějovického biskupství, protože právě úprava diecézní a farní organizace v monarchii byla státem viděna jako klíčová nejen pro změnu církevních poměrů, ale také pro realizaci a prosazování dalších státních reforem a nařízení. Na základě císařské instrukce z roku 1782 vzniklo v jižních Čechách více než šest desítek nových duchovních správ: konkrétně 52 lokálií, 2 farní administratury a 11 farností. Jejich počet se v době zakládání biskupství rozrostl až na 117 a nový biskup ve správních úpravách uvnitř hranic nově vzniklé diecéze dále pokračoval.⁷⁰

Podle Kadlecova i Huberova tvrzení mělo být v době baroka postaveno v jižních Čechách množství kostelů a kaplí. Josefinistický stát však evidentně nepokládal tento počet kostelů a kaplí a především jejich využití pro účely církevní správy za dostatečné. Rušeny byly naopak některé klášterní kostely, kostely a kaple sloužící veřejné bohoslužbě nebo kostely, které byly velmi navštěvované jako poutní svatyně: kupř. kostel Proměnění Páně u Onšova, kostel Nanebevzetí Panny Marie u Hvozďan, kostelík

⁶⁸ SROV. K. A. HUBER, *Kirche*, s. 16; J. KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, s. 18; R. SVOBODA, *Jan Prokop Schaaßgotsche*, s. 154.

⁶⁹ Potvrzení o založení biskupství císařem Josefem II. z 18. ledna 1789. Srov. Státní oblastní archiv (dále jen SOA) Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice (dále jen BA ČB), Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 18, kart. 1.

⁷⁰ Srov. K. A. HUBER, *Kirche*, s. 17; J. KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, s. 21–22; SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 18, kart. 1. Změnám v církevní správě na počátku episkopátu Jana Prokopa Schaaßgotsche se ještě budeme podrobněji věnovat v následujících kapitolách.

sv. Víta poblíž Čachrova, kostel sv. Wolfganga u Chudenic, sv. Barbory u Sv. Majdaleny a další. Některé byly zbořeny a jiné využity ke světským účelům.⁷¹

Nové duchovní správy byly naopak zřizovány zejména v obtížně dostupných pohraničních oblastech, což velmi pomohlo tamním věřícím. Příkladně rozsáhlé a obtížně spravovatelné správní obvody byly rozděleny na menší, nově zřizované fary a lokálie (tj. filiální kostely se stálým kaplanem) tak, aby v osadě čítající alespoň sedm set obyvatel neměli farníci kostel dál než jednu hodinu chůze.⁷² Nový farní systém měl však sloužit kromě duchovní správy i státu. Kněží z kazatelny oznamovali úřední nařízení a vyhlášky, museli řádně vést matriky a konskripční seznamy a spolupracovat s krajskými úřady. Farnost se stala *de facto* nejnižší správní jednotkou státu. Dohled nad ní byl po duchovní stránce vykonáván vikáři a ze strany státu krajskými úřady. Jedním z předních úkolů farností – z pohledu státu – bylo vychovávat lidi v duchu vládního osvícenství.⁷³ Volné fary byly zprvu spravovány bývalými řádovými kněžími, posléze byla místa duchovní správy obsazována konkurzem, ve kterém museli kandidáti prokazovat své schopnosti. Po zrušení desátků zajišťoval farářům existenční minimum stát, což výrazně zlepšilo situaci některých duchovních, jelikož byli takto zbaveni starostí o své hmotné zabezpečení.⁷⁴

Dalším zásahem do života církve v jižních Čechách byla ta rozhodnutí císaře Josefa II., jimiž zrušil některé řeholní domy, které nevyhovovaly církevně-reformním požadavkům státu. Rušení začalo v roce 1781 a vyhnulo se pouze těm řeholním domům, jehož členové se zabývali vyučováním, péčí o nemocné či jinými veřejně prospěšnými činnostmi.

V roce 1782 byl zrušen klášter klarisek v Českém Krumlově, roku 1784 dominikánský klášter v Českých Budějovicích a roku 1785 milevské převorství, cisterciácký klášter ve Zlaté Koruně, karmelitánský klášter v Pacově a paulánský klášter u Nové Bystřice. K likvidaci dalších řeholních domů docházelo i poté, co Jan Prokop Schaaffgotsche nastoupil

⁷¹ Srov. J. KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, s. 22; R. SVOBODA, *Jan Prokop Schaaffgotsche*, s. 155.

⁷² Srov. M. NOVOTNÝ, *Českobudějovická diecéze*, s. 170, 174.

⁷³ Tyto zásady samozřejmě neplatily pouze pro jižní Čechy, ale i pro další diecéze. Srov. J. JANÁK – Z. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny*, s. 227; J. KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, s. 22–23.

⁷⁴ Srov. J. JANÁK – Z. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny*, s. 227; J. KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, s. 22–23.

do biskupského úřadu.⁷⁵ Movitý majetek těchto řeholních domů propadl státní pokladně, respektive se stal součástí náboženského fondu, nemovitosti byly buď rozprodány, anebo posloužily ke státním účelům – budovy kupř. jako školy, nemocnice, kasárna, továrny, skladiště atp.⁷⁶

Výše zmíněné reformní snahy či procesy, které znamenaly mnohdy zásadní zásah do života některých církevních institucí i jednotlivců, nejsou jediné, ke kterým došlo. Kupř. spolu s likvidací vybraných řeholních domů byla rušena i zbožná bratrstva, poustevny, již zmíněné poutní svatyně a další – církevně-reformním záměrům nevyhovující – tradice pocházející z barokního období, jež byly mnohdy velmi úzce spjaty s duchovním životem katolického obyvatelstva.⁷⁷

⁷⁵ Srov. J. KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, s. 21; K. A. HUBER, *Kirche*, s. 17.

⁷⁶ Srov. J. KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, s. 21–22.

⁷⁷ Srov. R. SVOBODA, *Jan Prokop Schaaffgotsche*, s. 156.

ZALOŽENÍ ČESKOBUDĚJOVICKÉ DIECÉZE

Z dosavadních výzkumů

Proces založení biskupství zatím ze všech historiků nejpodrobněji popsal již před více než dvaceti lety Kurt Augustin Huber, který však neměl k dispozici písemnosti uložené zejména ve Státním oblastním archivu v Třeboni a v dnešním Národním archivu v Praze.⁷⁸ Z tehdy existující literatury se v tomto případě nechal do značné míry inspirovat v této publikaci již několikrát zmíněnou knihou Franze Mardetschlägera *Kurz gefasste Geschichte des Bistums und der Diöcese Budweis* z roku 1885, jejíž poznatky doplnil informacemi z vybraných zahraničních titulů a dokumentů uložených ve vídeňských archivech.⁷⁹ Jeho současník Jaroslav Kadlec, čerpaje také především z Mardetschlägerových poznatků, přistoupil k tématu s mnohem větším odstupem a ve větší stručnosti.⁸⁰ O založení českobudějovického biskupství se velmi stručně zmínili další autoři, kupř. Aleš Zelenka a Jaroslav Polc, kratší stať se nachází i v *Encyklopedii Českých Budějovic*.⁸¹ Naposledy se tématu věnovali Rudolf Svoboda a Lenka Martínková.⁸²

Založení biskupství v Českých Budějovicích bylo procesem, který byl součástí jiných procesů, kupř. provádění regulací biskupství za vlády

⁷⁸ Viz K. A. HUBER, *Die Gründung*, s. 37–49.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Srov. J. KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, s. 20–24.

⁸¹ Viz A. ZELENKA, *Die Wappen*, s. 165 a J. V. POLC, *Stručný přehled*, s. 66–67.

Srov. Jaroslav KADLEC – Miroslav NOVOTNÝ, *Biskupství*, EČB, s. 46–47.

⁸² Srov. Rudolf SVOBODA, *Proces založení českobudějovického biskupství v letech 1783–1789*, *Studia theologica* 33, roč. 10, č. 3/2008, s. 19–40; Srov. R. SVOBODA, *Jan Prokop Schaaßgotsche*, s. 116–150; L. MARTÍNKOVÁ, *Die Diözese Budweis*.

Josefa II. Samotné také obsahuje procesy další nebo s jinými úzce souvisí, kupříkladu s reformou farního systému.⁸³

Nedílnou součástí samotného zakládání biskupství byl proces obsazení českobudějovického biskupského stolce, který začal jmenováním olomouckého kanovníka Jana Prokopa Schaaffgotsche generálním vikářem pražského arcibiskupství se sídlem v Českých Budějovicích na počátku února roku 1783 a skončil jeho slavnostní intronizací v únoru 1786.

Na samotný proces založení biskupství se dá také pohlížet v různých časových perspektivách: Z dlouhodobější perspektivy je výsledkem dvou a půl století trvajících snah habsburských vládců o zlepšení stavu církevní správy na území pražské arcidiecéze, potažmo v monarchii. Z krátkodobějšího pohledu je důsledkem a součástí osvětských reforem Marie Terezie a Josefa II. V časově nejkratší perspektivě je úředně zdokumentovaným procesem vlastních jednání v letech 1783–1789 uvedených do pohybu vůlí a důsledností absolutisticky vládnoucího Josefa II. prosazujícího církevní reformy. Na jeho počátku se začalo jednat o zlepšení církevní správy v jihočeské oblasti pražské arcidiecéze a na jeho konci zde stálo nové, finančně zabezpečené biskupství s mladým a aktivním biskupem v čele.⁸⁴

Snahy o zřízení biskupství v minulosti

Jednání o zřízení biskupství v jižních Čechách má podle Hubera své dějinné kořeny již v období vlády císaře Ferdinanda I. (1526–1564), kdy je doložena existence plánu na rozdělení pražského arcibiskupství a založení několika biskupství sufragánních. Avšak až za vlády císaře Ferdinanda II. (1619–1637) se nad tímto záměrem rozproudila živější diskuze. Jejím důvodem byla nejen snaha o zlepšení situace v církevní správě v Čechách, ale také otázka znovuzískání zdejšího obyvatelstva pro katolickou víru. Nová biskupství měla být zřízena v Hradci Králové, Litoměřicích, Plzni a Českých Budějovicích.⁸⁵ V Českých Budějovicích a v Plzni

⁸³ O reformách v církevní oblasti, které byly provedeny přímo v čase před zřízením biskupství, v průběhu jeho zakládání i v prvních letech jeho existence, bude pojednávat následující kapitola.

⁸⁴ Srov. R. SVOBODA, *Proces založení českobudějovického biskupství*, s. 119–120.

⁸⁵ Huber dokládá reálnou existenci plánu na zřízení sufragánních biskupství již v šestnáctém století. Kadlec hovoří o těchto snahách až ve století sedmnáctém. Srov. K. A. HUBER, *Die Gründung*, s. 37 a J. KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, s. 19.

jednání ztroskotala na odporu místních městských rad, které se obávaly, že by biskup sídlící ve městě mohl omezovat jejich práva a svobody, a také na problémech s hmotným zabezpečením nových biskupství a biskupů. Českobudějovičtí a plzeňští měšťané se také vymlouvali, že jsou dobří katolíci a mají ve městě dostatek diecézního i řeholního duchovenstva, takže nehrozí nebezpečí upadnutí do bludu, a tudíž biskupa ve svých městech nepotřebují. Podle názoru budějovických měšťanů by se jako sídlo biskupství spíše hodil Tábor – město proslulé jako centrum radikálních husitů –, který byl teprve „nedávno“ obrácený na pravou víru, a proto by zde biskup zastával důležitou roli.⁸⁶

Nakonec byla v druhé polovině sedmnáctého století založena – také díky velké snaze pražského arcibiskupa Arnošta Harracha (1623–1667) – biskupství v Litoměřicích (1655) a v Hradci Králové (1664). I tak ale spadaly pod pražskou arcidiecézi nadále celé střední, západní a jižní Čechy. Tak rozsáhlý církevní útvar se samozřejmě potýkal s církevně-správními obtížemi. Nevyřešena zůstala tato situace dalších více než sto let, téměř až do konce osmnáctého století, kdy její pozitivní změnu inicioval josefinistický stát. V jeho představách byla efektivní církevní správa jedním z klíčových požadavků správného fungování a řízení státu, a proto neváhal rázně překonávat obtíže, které stály v cestě k úspěšnému dosažení vytyčených cílů.⁸⁷ Kromě toho zásadně narostl počet obyvatel v pražské arcidiecézi, takže církevně-správní těžkosti byly oproti minulosti ještě palčivější. Oproti minulému století již nebyla problémem víra obyvatelstva, které bylo v zemích Koruny české ve velké většině katolické.⁸⁸

Již roku 1774 předložila císařovna Marie Terezie papeži Klementu XIV. všeobecný plán zřízení nových biskupství v Čechách a na Moravě a přizpůsobení jurisdikce biskupů tak, aby odpovídala území státu. Zejména kvůli neúspěšným válkám s Pruskem přišli Habsburkové o značnou část Slezska, tudíž bylo třeba provést nutné církevně-správní úpravy. Na Moravě měla být založena biskupství v Brně a v Opavě, v Čechách v Českých Budějovicích a v Plzni.⁸⁹

O plánech založení biskupství v sedmnáctém století viz také J. JANÁK – Z. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny*, s. 225; J. KADLEC – M. NOVOTNÝ, *Biskupství*, s. 46.

⁸⁶ Viz J. KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, s. 19 a K. A. HUBER, *Die Gründung*, s. 37.

⁸⁷ Srov. K. A. HUBER, *Die Gründung*, s. 37–38.

⁸⁸ Viz K. A. HUBER, *Kirche in Südböhmen*, s. 16.

⁸⁹ Viz R. SVOBODA, *Proces založení českobudějovického biskupství*, s. 119–123.

Plán císařovny se podařilo uskutečnit jen dílčím způsobem. Ještě za její vlády došlo k založení biskupství v Brně roku 1777 a současně bylo olomoucké biskupství povýšeno na metropoli. Ze zřízení biskupství v Opavě a v Plzni nakonec sešlo.⁹⁰ Až císař Josef II. zahájil v době své samostatné vlády další vlnu zakládání diecézí, která s sebou přinesla i biskupství v Českých Budějovicích. Mimo území Čech a Moravy byla přibližně ve stejnou dobu zřízena biskupství kupř. v Linci (1783–1785),⁹¹ St. Pöltenu (1785), Tarnově (1785) a Leobenu (1786).⁹²

Budoucí českobudějovický biskup a jeho život do roku 1783

Protože v této kapitole chceme popsat proces zakládání českobudějovické diecéze, musíme se nyní podívat na postavu Jana Prokopa Schaaffgotsche,⁹³ který se ho aktivně zúčastnil. S jeho osobou je spjata také většina důležitých událostí i počínů prvních tří desetiletí existence nové diecéze. Jinak řečeno byl Schaaffgotsche jako biskup klíčovou postavou budování a řízení nové diecéze po stránce správní i lidské. Proto bude mít toto krátké představení svůj zřejmý význam i pro následující kapitoly. Konkrétně se nyní zaměříme na Schaaffgotschův život do počátku jeho českobudějovického působení.

⁹⁰ Srov. K. A. HUBER, *Die Gründung*, s. 37–38.

⁹¹ Srov. Rudolf ZINHOBLER, *Josephinismus am Beispiel der Gründung des Bistums Linz*, in: *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 1982, č. 83, s. 295–311 nebo RUDOLF PICHL, *Joseph Anton Gall. Josephiner auf dem Bischofsstuhl*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2007, s. 57–58.

⁹² Srov. kupř. E. ZÖLLNER, *Geschichte*, s. 326.

⁹³ Jméno biskupa je uváděno v různých variantách a tvarech. Varianty křestních jmen jsou v němčině Johann Prokop, v latině Johannes Procopius. Variabilita podob příjmení je mnohem větší: počesttélé Šáfgoč, Schaffgotsch (potvrzení o křtu), Schafgotsch (dvorská kancelář, římská kurie, Kardinál Migazzi, nuncius Garampi), Schaffgotsche (arcibiskup Příchovský, biskup Chorinský, papežská konfirmační bula). Franz Mardetschläger a Jaroslav Kadlec používají Schaaffgotsche, Huber Schaaffgotsche. V německém prostoru je dnes nejčastěji používána varianta Schaffgotsch.

V této knize používáme v českém prostředí nejzaužívanější variantu Schaaffgotsche. Také se přidržíme zaužívaného tvaru genitivu Schaaffgotsche místo přesnějšího, ale toporného a nepoužívaného Schaaffgotscheho. Srov. také J. ŠPINAR, *Biskupská knihovna českobudějovická*, s. 181.

Jan Prokop hrabě Schaaffgotsche, svobodný pán z Kynastu a Greiffensteinu, pocházel z významné šlechtické rodiny původem ze Slezska, jejíž historie sahá až do poloviny třináctého století. Jejím erbovním znamením byla bílá ovce. Rodové jméno vzniklo v patnáctém století přijetím jména erbu a jeho spojením s křesťným jménem Gotthard, neboli Gotsch, kterým byli tradičně pojmenovááni mužští potomci. Rod Schaaffgotschů se v průběhu šestnáctého a sedmnáctého století rozrostl a někteří jeho členové se usadili také v Čechách. Ve Slezsku byly jejich hlavními statky hrady Kynast a Greiffenstein, podle nichž byli posléze titulováni i někteří členové z české větve rodu.⁹⁴

Zvláště od druhé poloviny sedmnáctého století se české větvi rodu v Čechách začalo velmi dobře dařit. Jeho členové zastávali významné státní úřady, působili jako vysocí důstojníci v armádě nebo dělali církevní kariéry. Dědeček prvního českobudějovického biskupa, Johann Ernst Anton, zastával postupně vysoké úřady tajného rady, nejvyššího sudího, nejvyššího komorníka a nejvyššího purkrabího. Získal také hraběcí titul a rád zlatého rouna. Jeho starší syn Wenzel Ernst (1702–1753) byl tajným radou ve Vídni. Mladší Ernst Wilhelm (1704–1766) – otec našeho biskupa – se stal královským tajným radou, královským místodržícím a soudním prezidentem.⁹⁵ Jeho manželka Maria Maxmiliána (1704–1772) pocházela z rodu hrabat Götzen.⁹⁶ Měli spolu celkem devět dětí – šest dcer a tři syny – a všechny se dožily dospělého věku.⁹⁷

⁹⁴ Srov. Ulrich SCHMILEWSKI, *Das Geschlecht der Schaffgotsch – ein genealogisch-historischer Überblick vom 13. bis zum 20. Jahrhundert*, in: J. BAHLCKE – U. SCHMILEWSKI – T. WÜNSCH (Eds.), *Das Haus Schaffgotsch*, s. 1–17; A. KUZIO-PODRUCKI, *Schaffgotschowie*, s. 6–24; *Riegrův slovník naučný*, díl 8., Praha: I. L. Kober, 1870, s. 296–297; R. SVOBODA, *Jan Prokop Schaaffgotsche*, s. 87.

⁹⁵ Srov. U. SCHMILEWSKI, *Das Geschlecht der Schaffgotsch*, s. 8–12; A. KUZIO-PODRUCKI, *Schaffgotschowie*, s. 24–30, 41–51, 104–106; *Ottův slovník naučný*, díl 22., Praha: J. Otto, 1904, s. 945–946; Jan KOPIEC, *Schaffgotsch, Ceslaus Gotthard (1726–1781)*, in: Erwin GATZ (ed.), *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1803. Ein biographisches Lexikon*, Berlin: Duncker & Humblot, 1990, s. 413, srov. také Erwin GATZ, *Schaffgotsch, Philipp Gotthard (1716–1795)*, in: tamtéž, s. 415–416; J. BAHLCKE, *Geistliche Karrieren der Schaffgotsch*, s. 187–206; Petr MAŤA, *Der Aufstieg des Hauses Schaffgotsch in Böhmen im 17. und 18. Jahrhundert*, in: J. BAHLCKE – U. SCHMILEWSKI – T. WÜNSCH (Eds.), *Das Haus Schaffgotsch*, s. 57–126, zde zejména s. 80–113.

⁹⁶ Srov. *Ottův slovník naučný*, díl 22., s. 946; U. SCHMILEWSKI, *Das Geschlecht der Schaffgotsch*, s. 8–11; P. MAŤA, *Der Aufstieg des Hauses Schaffgotsch in Böhmen*, s. 118–120; A. KUZIO-PODRUCKI, *Schaffgotschowie*, s. 106–107.

⁹⁷ Srov. Kurt Augustin HUBER, *Schaffgotsch (Schaffgotsche), Johan Prokop Graf von (1748–1813)*, in: E. GATZ (ed.), *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches*, s. 413–414. Srov. také Constantin WÜRZBACH (ed.), *Biographisches Lexikon des Kai-*